

CONSTITUIREA MODELULUI MARXIST AL ȘTIINȚEI ISTORICE (1917-1938)

Adrian DOLGHI

Catedra Istorie Universală

In this article the models of science and that of the historian in the Soviet society is researched. The author concludes that the historical science and the whole society as well, were transformed into a closed system, which lost its possibilities of developing itself. But the Soviet Historiography, fused with the policy and ideology, has become a component part of the totalitarian system. As a result, there was produced an unprecedented phenomenon in the history of the world culture – the phenomenon of the repressed science, it itself being not only the object of repression, but also their subject. The historians have become accomplice as well as victims of the totalitarian regime, the extollers of the reacting policy, faithful slaves of the leading elite.

După lovitură de stat din 1917, în Rusia, sistemul învățământului istoric superior a fost desființat. Înainte de toate, aceasta a ținut de anularea predării istoriei în instituțiile de învățământ superior și școli. *Istoria*, ca disciplină de studii, a fost substituită de *științele sociale* care au fost utilizate în scopul ideologizării societății, determinând astfel, în mare parte, crearea unui sistem al științei și învățământului sociouman subordonat puterii. Concomitent, au fost întreprinse un șir de acțiuni de transformare a marxismului în doctrină ideologică a PC(b) al Uniunii Sovietice, fapt care a dus la constituirea unui nou model de interpretare a fenomenelor și evenimentelor istorice – conceptul marxist-leninist al istoriei.

În articolul care urmează, în baza documentelor și literaturii accesibile, ne-am propus drept scop de bază să analizăm factorii, cauzele, modul în care, în contextul Istoriei URSS în perioada 1918-1938, s-a trecut de la modelul de până la revoluție – la modelul marxist al științei istorice. Acest lucru ne va permite să identificăm locul, rolul și funcțiile principale ale științei istorice în societatea sovietică; să elucidăm politica statului sovietic în domeniul învățământului istoric superior din URSS.

Limita cronologică inferioară a cercetării este anul 1917, an în care, e lucru știut, are loc *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*. Limita cronologică superioară o reprezintă anul 1938 – publicarea lucrării *Istoria PC(b) al Uniunii Sovietice. Curs Scurt* [1], eveniment care marchează începutul unei noi perioade în evoluția științei istorice sovietice. Acest manual a exercitat o influență directă asupra științei istorice în întregime din URSS și a țărilor din lagărul socialist – semnificând, de fapt, apariția genului de istorie propagandistică țesută cu istoria partidului.

Baza izvoristică a prezentei cercetări o constituie documentele publicate, și anume, scrisorile lui Lenin în care el și-a exprimat direct atitudinea față de cercetarea și predarea istoriei [2], decretele ce țin de învățământul universitar: decretul „Cu privire la predarea științelor sociale în instituțiile de învățământ superior din RSFSR” din 19 noiembrie 1920 [3]; Decretul „Cu privire la instituirea minimumului științific, obligatoriu pentru predarea în toate școlile superioare ale RSFSR” din decembrie 1920 [4]; Hotărârea „Cu privire la predarea istoriei în școlile URSS” din 16 mai 1934 [5], Materialele Plenarelor și Congreselor PC (b); Scrisorile lui Stalin cu privire la identificarea elementelor opoziționiste în partid [6].

Ultimele documente sunt deosebit de prețioase, deoarece în viziunea apților lui Stalin erau criticate modul de tratare a istoriei partidului și erau date indicații cum trebuie de apreciat istoriografia de până la revoluție și care sunt sarcinile științei istorice în URSS. Astfel, în Rezoluția adunării activiștilor organizației de partid din orașul Pskov a PC(b) din Rusia cu privire la cartea lui L.D. Troțki din 25 noiembrie 1924, lui Troțki i se aduc acuzații de falsificare a istoriei Revoluției din Octombrie și a relațiilor avute cu Lenin [7].

La baza studierii și cercetării istoriei în statul sovietic a fost pusă concepția istorică marxistă, care includea în calitate de teză fundamentală ideea determinismului social-economic în studierea istoriei. Conform acestei idei, toate luptele din istorie, indiferent dacă se desfășoară pe tărâm politic, religios, filozofic sau pe oricare alt tărâm ideologic, nu sunt de fapt decât expresia, mai mult sau mai puțin, clară a luptelor dintre clasele sociale, iar existența și, totodată, conflictele dintre aceste clase, la rândul lor, sunt condiționate de gradul de dezvoltare a stării lor economice, de natura și felul producției lor și de schimbul condiționat de aceasta [8]. Istoria, în statul sovietic, a însușit drept principiu fundamental această teză – a primatului luptei de clasă. În linii mari, modelul viziunii marxist-leniniste asupra istoriei a fost însușit de istoriografia sovietică, acceptându-l

drept ghid pentru cercetare. Ca piloni în cercetarea istoriei au fost utilizate toate observațiile și afirmațiile lui Lenin [9, p.60], ideile și opiniile apologetului rămânând incontestabile pe parcursul întregii perioade sovietice.

Problema constituirii modelului marxist al științei istorice a constituit deja obiectul cercetărilor. O contribuție deosebită la această problemă au adus-o istoricii M.G. Iaroșevski [10], B.S. Ilizarov [11]; Stephane Courtois [12]; V.S. Braciov [13]; D.D. Tumarkin [14]; S.Markedonov [15], I.N. Afanasiev [16]; L.A. Sidorova [17]; I.M. Savelieva și A.V. Poletaev [18]. Deosebit de interesantă, în opinia noastră, este monografia *Fără dreptul de a gândi. (Istoricii în epoca marii terori. Prezentare a destinelor)* de istoricul A.L. Litvin. În această lucrare, autorul cu lux de amănunte analizează și argumentează teroarea istoricilor în epoca stalinistă. Autorul acestei lucrări afirmă: „În țara în care „a învins socialismul” nu vom găsi nici o ramură a științei care nu a suferit mari pierderi. Au fost supuse represiunilor nu doar creatorii dar și roadele muncii intelectuale...” [19, p.3].

Ca rezultat al studierii istoriografiei vis-à-vis de această problemă, identificăm în cadrul acesteia trei direcții de abordare:

Direcția aprecierii pozitive a istoriografiei sovietice. Conform acestei direcții, modelul marxist al științei istorice în Uniunea Sovietică, pe parcursul a 70 de ani, s-a dezvoltat ascendent. Bazându-se pe ideile marxiste, știința istorică a putut, în opinia adeptilor acestei direcții de abordare – Iu.Poliakov, V.Ivanov, M.Necikina [20], A.Hohlov [21], I.Grosul, N.Mohov [22], P.Miliukov [23] ș.a., să evite criza în care s-a pomenit gândirea istorică universală la răscrucea secolelor XIX-XX, s-a afirmat ca cea mai de frunte direcție științifică, capabilă de a rezolva cele mai arzătoare probleme teoretico-metodologice. Experiența și realizările științei istorice sovietice, conform opiniei reprezentanților acestei direcții, au fost recunoscute de multe școli de peste hotare [16, p.146-168]. Ei admit că procesul dezvoltării științei istorice nu a fost lipsit și de unele lacune. Cele mai importante au fost următoarele: versiunea stalinistă a interpretării marxism-leninismului a dus la o relativă coborâre a nivelului cercetărilor, la dezorientare teoretică a unui șir de cercetători [24]; implicarea conducerii de partid în știință s-a manifestat prin numeroase interdicții, îngrădiri ale accesului la lucrul cu documentele, prin reglementare strictă a contactelor cu reprezentanții istoriografiei de peste hotare [25, p.21-30]; lucrările istorice deseori se dovedeau a fi ideologizate și depindeau de conjunctura politică [26, p.508-511]. Dar chiar și aceste neajunsuri, în opinia adeptilor acestei versiuni, nu exclud importanța științifică a lucrărilor elaborate în etapele precedente ale dezvoltării istoriografiei. Pentru adeptii acestei direcții de abordare, sunt caracteristice contrapunerea perioadei leniniste (anii 20) și staliniste a dezvoltării științei, evidențierea rolului hotărârilor Congresului XX și cu regret, critica influenței cultului personalității asupra științei istorice nu a fost consecventă [27].

Direcția abordării diferențiate a istoriografiei sovietice. Pentru această direcție de abordare, este caracteristică recunoașterea necesității unei atitudini diferențiate față de modelul marxist al științei istorice. S-au constituit și anumite variante ale unei astfel de diferențieri. De exemplu, manifestări negative în diferite ramuri ale științei istorice, în particular, se remarcă că multe nenorociri ale științei istorice din perioada sovietică aveau loc din cauza poziției privilegiate a istoriei partidului, în timp ce alte direcții, în special legate de studierea perioadei anterioare revoluției, se dezvoltau fructuos [16, p.147]. Conform opiniei adeptilor acestei abordări – G.Bordiugov, G.Kozlov [28], L.Sidorova [17], Iu.Afanasiev [16], A.Șapiro [29] ș.a., este necesar a se ține cont, în fiecare caz, de deformările din cercetările istorice și de adevărurile ce corespund criteriilor științifice. Aceste cercetări deseori se reduc la aprecieri ale istoriografiei după principiul „pe de o parte – pe de altă parte”.

Direcția abordării radicale. În abordarea și aprecierea cea mai radicală a modelului marxist al științei istorice, se pune la îndoială faptul corespunderii științei istorice sovietice criteriilor științifice, având în vedere nu doar viziunile contemporane despre știință, dar și viziunile perioadei sovietice. Dacă în anii 1985-1986 despre criza internă a științei istorice sovietice vorbeau preponderent doar publiciștii, atunci după 1991, o astfel de abordare a căpătat o răspândire largă și printre istoricii profesioniști [30]. Această tendință istoriografică persistă în lucrările autorilor M.Iaroșevski [10], B.Ilizarov [11], V.Braciov [13], V.Dunaievski [31], W.P. Meurs [32], I.Țurcanu [33]. Specific lucrărilor publicate în perioada sovietică a anilor 80, în pofida multitudinii de abordări, este predominarea caracteristicilor axiologice în cercetare, acces limitat la sursele documentare, partinitatea istoricilor. Aceasta se explică prin faptul că spre sfârșitul anilor 80 istoricii au cercetat specificul interacțiunii dintre putere și știință în condițiile dominației ideologiei comuniste și a regimului comunist. După 1991, istoricul se simte liber de orice presiuni, astfel că se ajunge la unele concluzii demne

de apreciere: „În fața noastră – afirmă istoricul M.G. Iaroșevski, cu referire la știința istorică sovietică a acelor ani – e un fenomen fără precedent în istoria culturii universale – al științei reprimată” [10, p.10]. Obiectul represiunilor a fost comunitatea științifică în întregime, mentalitatea ei, viața sa în toate manifestările. Trebuie să vorbim, prin urmare, nu numai despre savanți persecutați, dar și despre idei și direcții științifice, instituții științifice, cărți și reviste, arhive declarate secrete.

Constituirea modelului marxist al științei istorice avea loc pe câteva căi: a) *Instituționalizarea științei istorice marxist-leniniste și lichidarea vechilor instituții de învățământ superior și de cercetare în domeniul istoriei*; b) *Propaganda ideologiei marxist-leniniste și lupta cu adversarii politici*; c) *Teroarea ca formă a represiunii științei istorice și a manifestărilor opoziționiste față de politica oficială*.

Aceste căi și metode de „afirmare” – impunere a modelului marxist-leninist al științei istorice, aveau ca scop final facilitarea instaurării monopolului ideologic asupra conștiinței maselor populare. Pentru a elucida mai convingător metodele și căile de constituire a modelului marxist al științei istorice, vom analiza în continuare fiecare cale în parte.

a) Instituționalizarea științei istorice marxist-leniniste și lichidarea vechilor instituții de învățământ superior și de cercetare în domeniul istoriei. Pregătirea istoricilor marxiști avea o mare importanță nu numai pentru soarta științei, dar și pentru regimu în ansamblu. În opinia reprezentanților istoriografiei sovietice, de exemplu, a istoricului L.Ivanova, „istoricii devin un sprijin și ajutor al partidului comunist și al guvernului sovietic în lupta de clasă”. Prin urmare, pregătirea istoricilor era concepută ca o componentă importantă a luptei pentru petrecerea în țară a „Revoluției Culturale” și educarea maselor în spiritul ideologiei marxiste [34, p.4]. Direcția principală de activitate, astfel, devine – deschiderea centrelor științifice și universitare, exclusiv comuniste, și diminuarea drastică a subsidiilor și altor finanțări pentru cercetările desfășurate în instituțiile cu orientare tradițională.

Instituționalizarea științei istorice marxist-leniniste și procesul constituirii modelului marxist al științei istorice s-a desfășurat în câteva etape: 1) *Anii 1917-1920 – faza incipientă a instituționalizării științei istorice marxist-leniniste*; 2) *Anii 1920-1929 – perioada transformărilor instituționale hotărâtoare*; 3) *Anii 1929-1934 – perioada afirmării monopolului ideologic comunist prin propagandă și teroare*; 4) *Perioada anilor 1934-1938 – restaurarea învățământului istoric superior și impunerea modelului stalinist de studiere și cercetare a istoriei*.

1) Anii 1917-1920 – faza incipientă a instituționalizării științei istorice marxist-leniniste. În primii ani de activitate (1917-1920), guvernul sovietic și partidul aveau o atitudine precaută față de școala superioară și față de cadre. Noului regim nu-i ajungeau forțe pentru a asigura instituțiile de învățământ cu cadre marxiste. Astfel, acei profesori care nu erau pe placul regimului au avut posibilitatea de a-și continua activitatea la catedrele universitare [31]. Însă predarea științelor umanistice a început să fie transferate pe baze marxiste [35, p.133]. Primul centru marxist de științe sociale creat a fost Academia Socialistă (1918, Comunistă – din 1924) [36, p.55]. În anii 20 această instituție era o „adevărată forgerie de cadre marxiste”. Conform statutului ei din 1926, scopurile ei principale erau: *elaborarea problemelor marxism-leninismului; lupta cu perversiunile burgheze ale marxismului; lupta pentru promovarea strictă a principiilor materialismului dialectic atât în sfera științelor socioumane, cât și a celor reale și demascarea reminiscentelor idealismului* [37]. Prin urmare, acestei instituții i s-a oferit rolul conducător în procesul constituirii și fundamentării teoretice a modelului marxist-leninist al științei istorice. Acest tipaj al obiectivelor urma să fie multiplicat fiind puse și în fața celorlalte instituții academice și universitare create în URSS. Deoarece majoritatea istoricilor școlii vechi au manifestat precauție, iar unii ostilitate în ce privește aplicarea acestor metode, ca de exemplu R.Viper, C.Melgunov, puterea sovietică a recurs la lichidarea facultăților de istorie [34, p.12], lichidarea titlurilor didactice și gradelor științifice și privilegiilor legate de acestea. În contextul acestor măsuri, se înscrie și anularea sistemului de atestare a cadrelor științifice [38].

Prima instituție de pregătire nemijlocită a istoricilor-marxiști a fost Universitatea Comunistă „I.M. Sverdlov”, organizată în 1919 [36, p.58]. Iar în locul facultăților de istorie, lichidate în anul 1919 la universitățile din Moscova și Petrograd, au fost create facultăți de științe sociale (ФОНЫ) [39].

2) Transformările au devenit mai accelerate în timpul celei de a II-a etape a instituționalizării învățământului istoric superior – 1920-1929 – perioada transformărilor instituționale hotărâtoare. În 1920, prin Hotărârea CC al PC a fost adoptată decizia de a crea Muzeul Marxismului, care în 1921 a fost transformat în Institutul „K.Marx și F.Eengels” [36, p.55]. Un pas hotărâtor spre transformarea școlii sovietice a fost

adunarea de partid pe problemele învățământului (31.12.1920-4.01.1921) de la Moscova, la care s-a discutat problema reorganizării învățământului universitar [34, p.14]. În baza raportului Comisiei pentru reorganizarea radicală a predării științelor umanistice în școala superioară, a fost finisată elaborarea „strategiei” de reorganizare a învățământului public. În 1921, V.Lenin a emis trei decrete: Decretul Consiliului Comisarilor Norodnici cu privire la înființarea așa-numitelor „Institute ale Profesurii Roșii”, din 11 februarie [40, p.325], și două decrete cu privire la Planul fixării minimumului științific, obligatoriu pentru predarea în toate școlile superioare ale RSFSR, din 4 martie, care au jucat un rol decisiv în predarea științelor umanistice în învățământul superior pe baza principiilor marxiste și în ce privește pregătirea cadrelor. Pentru a putea preda în instituții de învățământ superior, fiecare cadru didactic trebuia să posede un minim de cunoștințe despre marxism și să împărtășească viziunile partidului; totodată, a fost stabilit controlul asupra cadrelor ce urmau a fi angajate în instituțiile de învățământ superior.

Într-un articol publicat în ziarul „Pravda” în anul 1931, M.N.Pokrovski își amintea că ideea creării „Institutelor Profesurii Roșii” îi aparține lui Lenin, care i-ar fi spus lui Pokrovski despre planul pregătirii cadrelor pentru învățământul universitar: „Tuturor profesorilor de științe sociale li s-a pus scopul: de a studia în termen cât mai scurt bazele marxismului și în continuare de a preda doar în conformitate cu programe marxiste” [19, p.7]. În conformitate cu acest scop, studenții erau selectați mai degrabă în dependență de originea lor proletară decât de cunoștințele lor în domeniul istoriei, ceea ce a dus la pregătirea a numeroși „profesori roșii” gata să lupte pentru cauza partidului, însă puțin competenți în probleme legate de istorie. Aceștia, urcând la catedrele universitare, au promovat supunerea oarbă față de partid, frica, lipsa moralității, înclinația spre denunțuri.

În această perioadă, se observă un proces permanent de reorganizare a Facultăților de științe sociale. Acestea erau legate, în primul rând, de necorespunderea cursurilor, procesului de predare/învățare cerințelor înaintate de liderii bolșevici. Astfel, organele de partid cu insistență întăreau nucleul marxist al cadrelor acestor facultăți, componenta social-economică a planurilor de studii. În anul 1922 au fost anulate cursurile „vechi” de istorie, și introduse „cursuri de lovitură” – *istoria partidului și leninismului, istoria socialismului, istoria mișcării revoluționare* etc., încredințate spre a fi predate numai istoricilor marxiști sau activiștilor de partid. În 1923, în cadrul universităților din Rusia Sovietică, funcționau deja șapte facultăți de științe sociale (*cu secții de istorie*) [41, p.34]. Însă, întrucât noua armată de profesori „nu era suficient pregătită politic” – nu putea să elaboreze cursuri și manuale noi pe principii marxist-leniniste și să reorganizeze predarea istoriei și din cauza insuficienței de cadre, au fost închise un șir de facultăți de științe sociale, și lăsate patru: la Universitățile din Moscova, Petrograd, Saratov și Rostov. De selectarea cadrelor se ocupa Secția de Agitație și Propagandă a CC PC(b)R și organizațiile de partid orășenești care „rezolvau activ toate problemele legate de activitatea facultăților de științe sociale” [34, p.23]. Deținând toate pârghiile puterii, organele de partid și-au subordonat întregul proces de instruire.

Alte instituții de învățământ superior create sunt Universitățile Comuniste, care au fost organizate în nouă orașe din Rusia Sovietică. Ele pregăteau lucrători de partid, profesori pentru școlile de partid, inclusiv profesori de istorie. În 1926 facultățile de științe sociale au fost lichidate. Pe baza lor au fost create facultăți de Etnologie, Istorie și Filologie, Istorie și Drept [36, p.58]. Un rol important în pregătirea cadrelor de propagandă au avut Institutul „V.I. Lenin”, Institutul „K.Marx și F.Engels”, Institutul de Istorie a Partidului. Institutul „V.I. Lenin” a fuzionat cu Institutul de Istorie a Partidului (1928), (în urma comasării acestuia cu Institutul „K.Marx și F.Engels” a fost creat Institutul „Marx-Engels-Lenin” (1931)).

În fruntea instituțiilor nou-create și în posturile de profesori s-au situat, de regulă, funcționari de partid, fără studii istorice de specialitate. Director al Institutului de Istorie a Partidului a devenit M.S. Olminski, al Institutului „V.I. Lenin” L.B. Kamenev, iar multe instituții s-au situat sub conducerea lui M.N. Pokrovski, care ocupa atunci 19 funcții [34, p.181].

3) Anii 1929-1934 – perioada afirmării monopolului ideologic comunist prin propagandă și teroare. În iulie 1929 a fost întărit statutul arhivelor de partid. CC numea și destitua componenta colegiilor de redacții ale revistelor științifice, permitea sau interzicea să predea anumitelor persoane etc. În felul acesta, se crea mecanismul de concentrare și subordonare totală a științei, transformând-o într-o servitoare politică și ideologică a politicii curente. Istoricii trebuiau să înțeleagă că fără permisiunea CC ei nu reprezintă nimic, sunt incapabili de a cerceta, preda, trăi. În afară de aceasta, prin secretizarea arhivelor se manipula cu trecutul – o punte către viitor, mai exact pentru putere [19, p.9].

4) Perioada anilor 1934-1938 – restaurarea învățământului istoric superior și impunerea modelului stalinist de studiere și cercetare a istoriei.

Procesul instituționalizării și centralizării științei istorice se apropia de final. Astfel, prin Hotărârea Sovietului Comisarilor Norodnici ai URSS și CC PCUS din 15 mai 1934 „*Cu privire la predarea istoriei în școlile URSS*” se reforma învățământul istoric școlar și superior și structura organizatorică a însăși științei istorice, se modifica structura tematică și obiectul istoriei, se creau manuale de istorie unice, toți profesorii de istorie trebuiau să urmeze cursurile de perfecționare, a început publicarea revistei „Istoria în învățământul mediu”. Prin hotărârea „*Cu privire la predarea istoriei în școlile URSS*” se introduceau în programele școlare cursurile de *Istorie a URSS* și *Istorie universală*. Restabilirea învățământului istoric școlar a provocat reforma învățământului superior. Începând cu septembrie 1934, au fost restabilite facultățile de istorie a Universității de Stat din Moscova și a Universității de Stat din Leningrad, apoi și în alte instituții de învățământ superior, întrucât școala avea nevoie de profesori de istorie. La facultățile de istorie pe lângă obiectele de bază se studiau și alte discipline (de exemplu, *Bazele marxism-leninismului*, *Istoria PCUS*, *Comunismul științific*, *Ateismul științific* etc.), care erau incluse în planul de studii, scopul fiind de a-i face adepți ai noii puteri și propagandiști ai acesteia.

În același context, în a doua jumătate a anilor 30 are loc restructurarea organizațională a științei istorice. Centru principal de cercetare în domeniul istoriei devine Institutul de Istorie al AȘ URSS: prin decizia Sovietului Comisarilor Norodnici din 8 februarie 1936 Academia Comunistă a fost lichidată, iar institutele (inclusiv Institutul de Istorie) au trecut în cadrul Academiei de Științe a URSS [42] – cu tradiția organizării „burgheze” a științei s-a sfârșit. Astfel, cercetarea istoriei a fost concentrată într-un singur centru academic. Avea loc un fel de sinteză a cadrelor marxiste și reprezentanților „școlii vechi” ce au acceptat metodologia marxistă. Procesul de cercetare de la catedrele facultăților de istorie, de asemenea, a fost subordonat academiei, iar scrierile istorice care nu se încadrau în limitele poziției oficiale erau aspru reprimare. Astfel, putem considera că instituționalizarea științei istorice și a învățământului istoric superior ia sfârșit în anul 1936, ceea ce a mai urmat până în anul 1938 – a „perfecționat” aparatul stalinist, conținutul ideologic al cursurilor predate și a rezultatelor cercetărilor științifice, componența corpului didactico-științific din cadrul instituțiilor de învățământ superior și de cercetare din URSS.

O altă cale a constituirii modelului marxist al științei istorice, de altfel intercalată cu cea de instituționalizare, a fost propaganda intensivă a ideologiei marxist-leniniste și lupta ideologică.

b) Propaganda ideologiei marxist-leniniste și lupta cu adversarii politici. Lovitura de stat din 1917 a avut drept urmare nu numai transformări de ordin social-economic, politic dar și în domeniul ideologiei, în special, punându-se sarcina educării tinerei generații în spiritul marxist-leninist, spirit istoric în care prioritate se dădea următoarelor teme: *contradicțiile sociale dintre exploatați și exploatați: lupta de clasă locomotivă istoriei, necesitatea lichidării proprietății private*. Or, majoritatea ideilor aveau ca bază Manifestul Partidului Comunist, prima frază a căruia „*Istoria oricărei societăți de până azi este istoria luptei dintre clase*” [43]. Înaintând ca obiectiv final al evoluției istorice – comunismul, știința și învățământul istoric au devenit domeniul principal al frontului ideologic. Scopul acestora era de a forma la populația sovietică o concepție marxist-leninistă, de a-i educa drept activi constructori ai comunismului și patrioți înfocați ai „patriei socialiste” [44]. Astfel, se preconiza de a crea un cetățean sovietic tipic – „*homo sovieticus*”. Lipsa de cadre, corespunzătoare cerințelor noului regim, impunea necesitatea creării instituțiilor de învățământ superior și facultăților de istorie unde să fie pregătiți istorici conform cerințelor partidului. Nu era îndeajuns „*homo sovieticus*”, era nevoie de „*historicus sovieticus*”, de un om nou și o istorie nouă. Așadar, s-a purces la un drum lung, dar care s-a soldat cu o victorie totală. S-a format o armată întregă de istorici care au scris corespunzător gusturilor Puterii.

Pe parcursul unui deceniu de influență totală a partidului asupra științei istorice, s-a format un anumit tip al istoricului, ce s-a învățat să accepte conducerea ca ceva natural și firesc. S-a constituit tipul istoricului de partid, însetat de această conducere și care se simțea incomod fără ea. M.Ghijrhjidski menționa: „*Institutul Profesurii Roșii a apărut în anul 1921 ca armă a partidului nostru pe frontul ideologic. Nici o abatere în direcția științei "pure" institutul nu admite*” [45]. Partidul și statul sovietic avea nevoie de istorici, pentru care raționamentele și scopurile politice erau, indiscutabil, criteriu mult mai important decât adevărul istoric.

Bază pentru scrierile istorice au devenit operele lui Lenin și „ale leniniștilor credincioși”, care doar în linii foarte generale ar fi putut fi considerate istorice, publicate în tiraje enorme. E suficient a menționa că doar din 1917 până în decembrie 1923 au fost tipărite 650 ediții ale operelor lui Lenin, inclusiv 200 în toate limbile

popoarelor URSS și în numeroase limbi străine cu un tiraj total de 6 milioane exemplare [19, p.7]. În același timp, în ediții paralele sub forma de „Opere alese” se editau lucrările lui Troțki (21 vol.), Zinoviev (16 vol.), Râkov (4 vol.), Kamenev (12 vol.), cărțile lui Buharin, iar în curând pe primul plan (după tiraje și importanță) se urcă „operele tovarășului Stalin”.

Apologetii ideologiei comuniste au scris și multiplicat în milioane de exemplare „adevărurile comuniste” astfel ca cetățeanul să găsească răspunsurile la toate întrebările, sarcina cea mai importantă ce urma a fi realizată fiind de a argumenta cu desăvârșire legalitatea „Revoluției din Octombrie” și a desfășurării unei astfel de revoluții în întreaga lume. Astfel, istoricul și metodologul rus V.V. Ivanov a determinat următoarele funcții ale istoriei în societatea sovietică: *a depista și a demasca scopurile de clasă ale „reacționarilor occidentali”;* *a prezenta realizările socialismului matur;* *a educa ura față de exploatare și mândria pentru revoluția săvârșită de popor;* *a demasca esența anticomunismului;* *a servi cauza progresului social* [46, p.51-64]. Aceste concluzii au fost efectuate nu în timpul regimului stalinist, ci deja la mijlocul anilor 80, ceea ce dovedește că esența regimului totalitar, caracterul ideologizat al științei istorice, funcțiile ei, pe parcursul întregii perioade sovietice, nu s-au schimbat.

Raționamentele și principiile, în conformitate cu care avea loc cunoașterea istoriei, au fost „înțelese” de lideri: *„în țară a avut loc revoluția socialistă în conformitate cu legile evoluției social-istorice, care au fost descoperite de Marx și Engels, și care au fost dezvoltate de Lenin, Stalin, Partidul Comunist”,* și ele nu trebuiau să trezească suspiciuni, dar respectate cu strictețe. Scopul științei se reducea la faptul de a demonstra ceea ce era evident pentru fondatori. Indicațiile generale au condiționat problematica istoriografică corespunzătoare, noul limbaj al științei istorice sovietice. *Formație, proces, clasă, partid, revoluție, marxism, proletariat* – acestea sunt bazele noului vocabular istoric. Dar cel mai popular și mai răspândit termen în istoriografia sovietică până la sfârșitul anilor 80 a devenit cuvântul „luptă”. De aici rezultă și formarea temelor centrale ale cercetărilor istorice – *istoria mișcării revoluționare în Rusia și alte republici unionale, istoria revoluțiilor ruse, istoria luptei claselor și partidelor, istoria partidului bolșevic, Leniniada istorică și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.*

În calitate de argumente în plus menționăm că în 1931 Stalin adresează ziarului „Revoluția proletară” o scrisoare în care critica istoricii pentru faptul că „puneau discutarea axiomelor mai presus de interesele vitale ale Partidului”, impunând istoricilor propria definiție a noțiunii „*spirit partinic*”. Aplicarea scrisorii lui Stalin a însemnat concedierea a zeci de profesori universitari, expulzarea lor din partid și discreditarea lor ca savanți. Acest lucru s-a întâmplat, deoarece în „Istoria Partidului” în patru volume, lui Stalin nu i s-a oferit locul „*cuvânt*” de „*mare conducător*” al popoarelor. În acest mod, misiunea istoricului nu mai era să investigheze în mod critic trecutul, bazându-se pe ideile marxismului, cum se declarase anterior, ci să modeleze istoria după axiomele politice la zi și să renunțe la toate celelalte opinii. Astfel, Stalin a făcut din scrierea istoriei un instrument de îndoctrinare a maselor [32, p.24], rescrierea istoriei devenind unul din mijloacele ideologice principale ale instaurării stalinismului [47], de constituire a cultului personalității.

Partidul nu doar forma structurile organizaționale ale științei istorice, el determina și componența personalului științific, aprecia conținutul sarcinilor propuse. De la începutul anilor 20 în viața științifică a intrat practica publicării Tezelor Secției Agitație și Propagandă a Comitetului Central (apoi a tezelor și hotărârilor CC PCUS), care conțineau *concluzii, aprecieri, fapte* etc. obligatorii pentru comunitatea științifică. Alt complex de documente, de care trebuia să țină cont istoricii, sunt acte ce apreciază situația lucrurilor în însăși știința istorică, directive care conțineau hotărâri cu privire la deschiderea unora sau altor instituții istorice, se aprecia calitatea publicațiilor istorice. Fără hotărârea CC a fost imposibil a deschide sau a închide o anumită instituție [48, p.382]. Directivele de partid puteau lua imaginea unor forme mai „intime”. De exemplu, sub forma unei scrisori neoficiale sau recomandări [49], dar caracterul „neoficial” al acestora nu diminuă obligativitatea lor.

Întreaga perioadă (1917-1938) în domeniul științei istorice, dar și în domeniul vieții politice din URSS a însemnat lupta împotriva adversarilor politici. Acești adversari au devenit nu doar „troțkiști”, reprezentanții școlii vechi, dar și numeroși istorici care au contribuit la constituirea și dezvoltarea „modelului marxist” al științei istorice, adepți ai marxism-leninismului și, în cele din urmă, ai versiunii staliniste, dar s-au pomenit a fi declarați adversari. Acest fenomen este ușor explicabil prin faptul că lupta se desfășura nu doar între Stalin și adversarii săi, dar și între savanții istorici, care concureau între ei, și deseori viziunile lor erau contradictorii. Astfel, M.N.Pokrovski, expunându-și viziunea sa asupra istoriei Rusiei, nu a admis critici la adresa lucrării

sale, fiind demonstrat faptul că nu a fost străin de discreditarea în presă și literatura de specialitate, exilarea sau întemnițarea savanților S.F. Platonov, A.I.Iakovlev, V.Piceta, E.V. Tarle ș.a. [19, p.12-13]. După cum s-a demonstrat ulterior, sistemul stalinist era lipsit de orice principii morale. Imediat după moartea lui Pokrovski, ideile sale și discipolii săi au fost discreditați. Înșiși cei care au fost arma de luptă în mâna lui Stalin au căzut sub acuzații de opoziție a viziunii oficiale.

La 27 ianuarie 1936, edițiile ziarelor „Pravda” și „Izvestia” au fost aproape în întregime dedicate problemelor științei istorice. Pe primele pagini ale ambelor ziare se prezenta comunicarea „Consiliului Miniștrilor URSS și a CC PC(b) al Uniunii Sovietice” în care se aprecia predarea istoriei în țară, se constata mersul nesatisfăcător al pregătirii manualelor școlare și universitare și se prezenta conținutul Hotărârii CC și a Consiliului Comisarilor Poporului „*Cu privire la manualele de istorie*” emisă cu o zi înainte (26.01.1936). Ziarele au publicat obiecțiile lui I.Stalin, A.Jdanov și C.Kirov (pregătite încă la 8-9 august 1934) asupra schițelor manualelor de istorie modernă și de *Istorie a URSS*. În comunicare se arăta clar că „*motivul principal al neajunsurilor, prezente în știința istorică sovietică, sunt viziunile "antimarxiste, antileniniste, antiștiințifice, asupra științei istorice, înrădăcinate în rândul unor istorici". Tendințele periculoase și încercările de lichidare a istoriei ca știință, – se menționa în comunicare, – sunt legate în primul rând de răspândirea concepțiilor greșite, specifice așa-numitei "școli istorice a lui Pokrovski". De aceea „scopul depășirii acestei concepții, - se menționa în continuare, – este o premisă necesară atât pentru elaborarea manualelor de istorie, cât și pentru dezvoltarea științei istorice marxist-leniniste și a învățământului istoric în URSS”* [50]. În continuare, au urmat numeroase articole de denigrare a lui Pokrovski și a discipolilor săi, coordonate direct de Stalin, Jdanov și „Comisia CC și a Consiliului Comisarilor Norodnici pentru elaborarea manualelor de istorie”. Această campanie de critică asupra școlii lui Pokrovski, asupra manualelor școlare și universitare, a fost o pregătire a terenului pentru editarea în 1938 a „Cursului scurt” și de luare sub control total a procesului de cercetare și predare a istoriei în URSS. În felul acesta, Stalin și acoliții săi au înlăturat ultima opoziție care s-a manifestat în URSS cu privire la politica statului în domeniul științei și învățământului istoric.

c) Teroarea ca formă a presiunii științei istorice și a manifestărilor opoziționiste față de politica oficială. Fenomenul științei istorice persecutate este bine cunoscut în societatea totalitară. Mai rar se elucidează o altă fațetă a caracteristicii științei istorice: fiind supusă presiunilor, ea însăși a devenit un mijloc puternic al acestora. Falsificând istoria, deformând conștiința, răspândind mituri, știința istorică împreună cu organele represive reprima, nimicea, constrângea [16, p.148]. Acest rol al științei istorice nu este mai puțin important în aprecierea locului și rolului ei în societatea sovietică.

Puterea politică, prin diverse mijloace, a transformat știința în mecanism al sistemului politic. Se elaborează, de asemenea, principii noi ale relațiilor dintre știință și stat. Astfel, principiul autonomiei instituțiilor științifice și a universităților devenea inaplicabil. Academia de Științe cu libertatea academică a devenit un element străin, fiind chiar în pericolul de a fi lichidată. Dar noul regim a prevăzut posibilitatea transformării acestei instituții pur științifice în organ de persecutare a științei.

Includerea totală a istoriei în regimul sovietic era asigurată cu mijlocirea organelor securității de stat. Pe parcursul a șaptezeci de ani s-a creat un triunghi specific: PCR/PUC(b)/PCUS – CK/GPU/NKVD/KGB – Academia de Științe (cu institutele sale) și instituțiile de învățământ superior [51]. Întrucât nu doar fiecare cuvânt spus, dar chiar și fiecare gând era interpretat drept culpă, în astfel de „alianță” nu era nimic neobișnuit, dimpotrivă, această relație era variată și rezistentă. Cu ajutorul organelor de securitate, Partidul Comunist „ajuta” istoricii să însușească concepția leninistă a procesului istoric, metodele marxiste de cercetare. Colaboratorii acestor instituții obțineau de la istorici recunoașterea celor mai grave crime: minimalizarea rolului „Marii Revoluții din Octombrie” în istorie, împărtășirea concepțiilor burgheze etc. Metodele de obținere a astfel de mărturii sunt bine cunoscute [16, p.95-109]. Aceste „colaborări” erau considerate atât de firești, încât profesorii sovietici au mai introdus printre sarcinile lor încă una: „*Noi trebuie să devenim toți cekști*” [16, p.161].

Conform Manifestului Partidului Comunist, lupta împotriva dușmanilor de clasă presupunea nu doar lupta contra burgheziei și a culacilor, luptă care se desfășura în perioada anilor, dar a fost acompaniată și de lupta împotriva intelectualității, majoritatea cărora se trăgeau din păturile înstărite, din rândurile dvorenilor, aristocraților de viță etc. Evident, printre reprezentanții intelectualității ce nu puteau împărtăși noile „valori” se aflau, în primul rând, istoricii care, în mod evident, încercau să nege lupta de clasă, deoarece ea însemna lipsirea lor de drepturile lor de drept și privilegiile care le aveau nu doar ca profesori, dar și ca moștenitori ai bunurilor, fie prin sistemul vânzare/cumpărare, fie prin cel de moștenire. De aceea era și firesc ca istoricii de

viță veche să devină ținta PC(b) Rus, iar apoi al Uniunii Sovietice. Or, în istoriografia veche era pusă la baza procesului istoric concepția evoluției, apoi PC(b) pune la bază principiul revoluției. Respectiv, pentru a constitui un model, un exemplu al istoricului care ar fi avut la bază concepția revoluționară, era necesar de luptat, în primul rând, cu istoricii de viță veche, pregătindu-se astfel terenul pentru tânăra generație de istorici.

Materialele de care dispunem ne permit să afirmăm că procesul epurării s-a desfășurat în câteva etape. Prima etapă este perioada (1921-1923) – campanie de epurare a intelectualității sovietice prin interogări, exilări, expulzări din țară. Un destin tragic l-au avut, după datele lui A.M. Reșetov, circa 500 de istorici-etnografi, dintre care mulți și-au pierdut viața în acel măcel, alții trecând prin închisori, lagăre și exil au supraviețuit și după reabilitare s-au întors în știință [52, p.3].

Al doilea val al represiunilor a avut loc în anii 1928-1931. Începând cu intelectualitatea tehnică („Dosarul minerilor”, 1928), Stalin apoi și-a orientat atenția asupra reprezentanților științelor socioumanistice. Prima acțiune s-a răsfrânt asupra istoricilor, majoritatea cărora era legată de Academia de Științe. Lansarea primului plan cincinal de către Stalin, în 1928, s-a soldat și cu o campanie generală împotriva ultimilor istorici „burghezi”, iar în 1929-1930 aceasta a culminat cu „epurarea” în Academia de Științe [32, p.24]. Conducătorul oficial al științei istorice M.N.Pokrovski a anunțat despre sfârșitul perioadei de „coexistență pașnică” cu savanții școlii vechi, iar V.M. Molotov, președinte al Sovietului Comisarilor Norodnici, a declarat că anul 1930 trebuie să fie „ultimul an de activitate pentru vechii specialiști” [31]. Astfel au început prigonirile academicienilor incomozi. Din academie au fost concediați 800 de savanți, fiind astfel distrus potențialul științific al științei ruse, și continuitatea fără de care nu era posibilă dezvoltarea normală a științei. Se creau premise pentru stagnarea gândirii științifice în statul sovietic [53]. „Epurarea” în Academia de Științe a durat mai mult de un an și s-a terminat în februarie 1931 prin așa-numitul „Dosar al academicianului S.F. Platonov” [13].

Ca rezultat al represiunilor, care au decapitat catedrele de istorie ale Universităților din cele mai mari orașe ale URSS, de asemenea, concedierea și moartea survenită în curând a conducătorilor Academiei Comuniste M.N. Pokrovski (1931) și a Comisariatului Educației A.V.Lunacearski (1933), în domeniul istoriei s-a creat o situație dificilă, în condițiile în care „cadrele vechi” au fost lichidate, iar alte „cadre noi” nu fuseseră create. Neluând în considerație universitățile din Moscova și Leningrad, la toate facultățile de istorie de la toate universitățile și institutele pedagogice din Federația Rusă în anul 1937 se numărau doar 13 profesori universitari și 16 conferențieri [54, p.127].

Un nou val al represiunilor a avut loc spre sfârșitul anilor 30. În ochii întregii lumi se desfășura tragedia savanților N.M Lukin, P.I.Anatoliev, P.P. PARadizov, N.N.Vang, G.G. Fridliand, M.N.Tihomirov și a altor istorici talentați discreditați și persecutați. Aceeași soartă au cunoscut-o nu doar istoricii din capitală, ci și cei provinciali. Conform art. 58-11 al Codului penal al RSSR au fost reperați M.O. Polocevnâi, C.Z. Solohov, G.G. Grigor, M.B. Klocikov ș.a. [55, p.21]. Un exemplu tipic al represiunii poate servi cel al istoricului D.B Reazanov, unul dintre cei mai activi participanți la propaganda comunistă și primul director al Institutului „K.Marx și F.Engels”: În una din cuvântările sale menționa: „Eu nu sunt bolșevic, nici menșevic și nici leninist. Eu sunt doar marxist și ca marxist sunt comunist” [56]. Din cauza spiritului său activ și agitat, a trezit nemulțumirea lui Stalin, astfel, în februarie 1931 Reazanov a fost demis din funcția de director al Institutului, exclus din partid și exilat în orașul Saratov, în anul 1937 este iarăși arestat, iar în 1938 executat [31].

Apoteoza cultului personalității lui Stalin poate fi considerată publicarea în 1938 a lucrării *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Curs scurt*, unde toată perioada de după revoluție a istoriei ruse este prezentată ca rezultatul activității „geniului lui Stalin” și a represiunilor în masă în anii 1936-1938, ce au lichidat posibila adversari politici ai „marelui lider al popoarelor”. Pentru argumentarea represiunilor politice, Stalin a înaintat teoria, conform căreia lupta de clasă se acutizează, deoarece „dușmanii poporului” își întăresc rezistența paralel cu construcția socialismului. Astfel, în anii 1936-1938 au fost desfășurate trei procese politice deschise, în cadrul cărora un șir de lideri de stat și partid (Zinoviev, Kamenev, Peatkov, Radek, Buharin, Râkov, Krestinski, Rakovski, Sokolnikov și alții) au fost acuzați de spionaj, diversiuni, terorism, pregătirea atentatelor asupra lui Lenin, Stalin, Sverdlov, omorul lui Kirov etc. Aproape toți acuzații au fost împrușcați [57, p.14].

Represiunile cuprinseseră un eșantion enorm, doar în 1937 numărul jertfelor condamnate pe dosare politice se ridica la 350 mii, sunt și alte date care vorbesc de o cifră de 3-4 ori mai mare, au fost arestați câteva zeci și sute de istorici din diverse instituții de învățământ superior și de cercetări științifice [52, p.77]. După

anul 1937 represii ale istoricilor cu o astfel de amploare nu au mai avut loc. Dar arestările ce aveau loc uneori aminteau celor aflați la libertate despre posibilitatea unui astfel de destin și pentru ei. Orice asociere între savanți, cu caracter neoficial, era calificată „contrarevoluționară” [58, p.37].

Perioada anilor 1917-1938 în evoluția modelului marxist al științei istorice și a istoricului sovietic a reprezentat un proces complex de transformări, orientate spre lichidarea structurilor prerevoluționare ale științei istorice și de instituționalizare a unor structuri noi, subordonate partidului și statului. Știința istorică, ca și întreaga societate sovietică, s-a transformat într-un sistem închis, ce și-a pierdut posibilitățile de a se dezvolta. Iar istoriografia sovietică, fuzionată cu politica și ideologia, a devenit parte componentă a sistemului totalitar. Ca rezultat s-a produs un fenomen fără precedent în istoria culturii universale – fenomenul științei reprimate, ea fiind nu doar obiectul represii, dar și subiectul acestora; istoricii – au devenit complici și jertfe ale regimului totalitar, apologeti ai politicii reacționare, slugi credincioase ale elitei de conducere pentru care raționamentele și scopurile politice erau indiscutabil, criteriu mult mai important, decât adevărul istoric. Conducerea de partid și-a atins scopul, a creat un sistem politic represiv cu o armată întreagă de istorici propagandiști care au căutat și găsit „adevărurile” necesare în procesul de construcție a comunismului.

Anul 1938 a însemnat pentru întreaga societate sovietică trecerea la o nouă etapă a evoluției regimului totalitar instituit de Stalin. Schimbarea a fost resimțită în toate ramurile vieții socioculturale și politice din Uniunea Sovietică – sistemul stalinist cu aparatul represiv și de propagandă imens, ajungând în piscul ascensiunii sale a inițiat noi proiecte de ideologizare, deznaționalizare, reprimare a tot ce în opinia „apartcilor” putea să prezinte vreun pericol pentru statul sovietic. În domeniul științei istorice și al învățământului istoric, aceasta a însemnat trecerea la cercetarea, interpretarea și predarea istoriei pe baza concepțiilor staliniste utopice, falsificatoare, expuse în *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Curs scurt*.

Perioada anilor 1917-1938 reprezintă prima etapă în evoluția modelului marxist al științei istorice, iar drept ipoteză de lucru propunem următoarea periodizare a evoluției științei istorice marxiste în URSS: **I. Perioada de constituire a modelului marxist al științei istorice (1917-1938). II. Perioada intensificării „lucrului ideologic” – a presiunilor asupra științei istorice (1938-1956). III. Perioada „libertății limitate” (1956-1964). IV. Perioada de stagnare și a reîntoarcerii la unele metode și politici staliniste (1965-1985). V. Perioada restructurării gorbaciioviste (1985-1991).**

Referințe bibliografice:

1. История Всесоюзной коммунистической партии (большеви́ков): Краткий курс / Под ред. Комиссии ЦК ВКП(б). - Москва: Государственное издательство политической литературы, 1951. - 351 с.
2. А се vedeа: Ленин В.И. Полн. собр. соч. - 1981. - Т.41. - С.306.
3. Декрет «О реорганизации преподавания общественных наук в высших учебных заведениях РСФСР» // Бюллетень официальных распоряжений и сообщений Народного Комиссариата просвещения. - Москва. - 1922. - № 1. - С.7.
4. Декрет «Об установлении общего научного минимума, обязательного для преподавания во всех высших школах РСФСР» // Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. - 1920. - № 93. - Ст.503.
5. Постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 16 мая 1934 «О преподавании гражданской истории в школе» // Правда, 1934, 16 мая.
6. Răspuns lui Olhenovici și Aristov (1932) // Сталин И. Соч. Т.13. - Москва. - 1951. - С.99.
7. Резолюция собрания активистов Псковской городской организации РКП(б) по докладу «Как пишется история Октября» (по поводу книги Л.Д. Троцкого «1917 год»). 25 ноября 1924 г // Сборник документов и материалов по истории Псковского края (IX-XX вв.): Учебное пособие. - Псков, 2000. - 535 с.
8. Marx K., Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte, București, 1954, p. 9.
9. Историческая наука в XX в. - Москва, 1997, с.60.
10. Ярошевский М.Г. Сталинизм и судьбы советской науки // Репрессированная наука. – СПб.: Наука, 1991, с.9.
11. Илизаров Б.С. Сталин, штрихи к портрету на фоне его библиотеки // Новая и новейшая история. - 2000. - №3,4. - С.164-166.
12. Stephane Courtois et al. Cartea neagră a comunismului. Crime. Teroare. Represii. - București: Humanitas, 1998, 192 p.
13. Брачев В.С. „Дело” академика С.Ф. Платонова // Вопросы истории. - 1989. - №5. - С.117; Idem. Опасная профессия – историк. – СПб.: Стомма, 2005. - 372 с.
14. Репрессированные этнографы. Вып. 2. - Москва: Восточная литература, 2003. - 495 с.

15. Маркедонов С. Историческая наука в посткоммунистической России. От несвободы к непрофессионализму? // Русский Журнал / www.russ.ru/politics/20011003-mar.html [Accesat 20.10.2007]
16. Афанасьев Ю.Н. Феномен советской историографии // Отечественная история. - Москва, 1996. - N 5. - С.146-168.
17. Сидорова Л.А. Историческая наука СССР в первые послевоенные годы // Pagina Web a Universității de Stat din Tomsk / <http://modernhistory.omskreg.ru/page.php?id=793> [Accesat 20.10.2007]
18. Савельева И.М., Полетаев А.В. Функции истории. - Москва: ГУ ВШЭ, 2003. - 40 с.
19. Литвин А.Л. Без права на мысль. (Историки в эпоху Большого террора. Очерки судеб). - Казань: Татарское кн. изд-во, 1994, с.3.
20. Очерки истории исторической науки в СССР / Под ред. М.Н. Тихомирова и М.В. Нечкиной. Т.I-V. - Москва, 1955-1985.
21. Хохлов А.Ф. Университет рожденный трижды. История создания и становления Нижегородского университета. – Н.Новгород: Нижегородский Университет, 2001. - 70 с.
22. Гросул Я.С., Мохов Н.А. Историческая наука в Молдавской ССР. - Москва, 1970; Гросул Я.С., Мохов Н.А. Историческая наука в Молдавской ССР // Вопросы истории. - 1967. - № 2. - С.22-44.
23. Милюков П.Н. Очерки по истории русской культуры. Т.3. - Москва, 1995, с.200.
24. Васютин Ю.С. Актуальность ленинского наследия и современность // Постигая Ленина: Материалы научной конференции. - Москва, 1990. с.3-12; Голубева Е.И. О некоторых проблемах современной научной ленинианы // Там же, с.13-20.
25. Волобуев П.В. «Круглый стол» советских и американских историков. 9-11 января 1989 г. // Вопросы истории. - 1989. - № 4.
26. Зевелев А.И. Путь к истине // Суровая драма народа. - Москва, 1989, с.508-511.
27. Маслов Н.Н. «Краткий курс истории ВКП(б)» – энциклопедия культа личности Сталина // Суровая драма народа. - С.334-352.
28. Бордюгов Г.А., Козлов В.А. История и конъюнктура. - Москва, 1992, с.30-50.
29. Шапиро А.Л. Русская историография с древнейших времен до 1917 г. - Москва, 1993.
30. Искендеров А.А. Новый взгляд на историю // Вестник Рос. университета дружбы народов. Сер. история, философия. - 1993. - № 1. - С.6-9.
31. Дунаевский В.А. Становление и развитие советской историографии нового и новейшего времени стран Европы и Америки // ИСТОРИЯ США В МГУ. <http://www.amstud.msu.ru/> [Accesat 20.10.2007]
32. Wilhelmus Petrus Van Meurs. Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă. - Chișinău: Editura Arc, 1996.
33. Țurcanu I. Istoricitatea istoriografiei (observații asupra scrisului istoric basarabean). - Chișinău, 2004, p.65; Țurcanu Ion. Istoria: receptare, cercetare, interpretare. - Iași: Junimea, 2006. - 404 p.
34. Иванова Л.В. У истоков советской исторической науки (подготовка кадров историков-марксистов в 1917-1929 гг.). - Москва, 1968, с.181.
35. Леонова Л.С. Историческому Факультету Московского Университета – 60 лет // Отечественная история / РАН. Ин-т рос. истории. - Москва: Наука. - 1994. - №6. - С.133.
36. Историография истории СССР (эпоха социализма) / Под ред. И.И. Минца. - Москва, 1982, с.55.
37. Документ № 182. “Положение” (Устав). О Коммунистической академии при ЦИК СССР. 15 мая 1926 г.// Организация советской науки в 1926-1932 гг. Сборник документов. - Ленинград: издательство “Наука”, Ленинградское отделение, 1974, с.233-237.
38. Шаршунов В.А., Гулько Н.В. Как подготовить и защитить диссертацию: история, опыт, методика и рекомендации. - Москва: Технопринт. 460 стр. // www.aspirinBY.org [Accesat 20.10.2007]
39. Постановление о создании факультетов общественных наук от 3 марта 1919 г. // Сборник декретов и постановлений Рабоче-крестьянского правительства по народному образованию. Вып.II. - Москва, 1920, с.16.
40. Берхин И.Б. История СССР (1917-1978). - Москва: Высш. школа, 1979, с.325.
41. Tioulpanov S.I. L'enseignement supérieur des humanités en URSS // Études et documentes d'éducation. UNESCO, 1962, №39. - P.34.
42. Гришаев О.В. Историческая наука и образование в СССР в середине-второй половине 1930-х годов // http://www.rusnauka.com/NNM_2006/Istoria/17333.doc.htm [Accesat 20.10.2007]
43. Manifestul Partidului Comunist // Texte care au zguduit lumea. - Iași: Editura Moldova, p.114.
44. Основные задачи в изучении историй СССР феодального периода // Вопросы истории. - 1949. - № 11. - С.3.
45. Афанасьев Ю. Я должен это сказать. Политическая публицистика времен перестройки. - Москва, 1991, с.10-15.
46. Иванов В. В. Методология исторической науки. - Москва, 1985, с.51-64.
47. Роговин В.З. Была ли альтернатива? Том 3. Сталинский неонэп // <http://web.mit.edu/fjk/Public> [Accesat 20.10.2007]

48. Справочник партийного работника. Вып. 1. - Москва, 1957, с.382.
49. Сталин И.В. Ответ т-щу Иванову Ивану Филипповичу // К изучению истории ВКП(б): Сб. материалов. - Куйбышев, 1938, с.7-11.
50. Артизов А.Н. Критика М.Н. Покровского и его школы (к истории вопроса) // История СССР. - 1991. - № 1. - С.102.
51. PCR – Partidul Comunist al Rusiei / PUC(b) – Partidul Unional Comunist al bolșevicilor / PCUS – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice; СК – Comisia extraordinară pentru lupta cu sabotajul, speculația și contrarevoluția (ВЧК(ЧК)), în 1922 este reorganizată în Direcția politică de stat (ГПУ); KGB – Comitetul Securității de Stat instituit în 1953 (КГБ).
52. Репрессированные этнографы. Вып. I / Сост. Д.Д. Тумаркин. 2-е изд. - Москва: Вост. лит., 2002, с.3.
53. Рокитянский Я.Г. Трагическая судьба академика Д.Б. Рязанова // Новая и новейшая история. - 1992. - №2. - С.122, 123.
54. Преподавание отечественной истории в университетах России, с.127.
55. Ратушняк Т.В. Развитие краеведения на Кубани (конец XVIII - начало 30-гг.) // Автореф. дисс. канд. истор. наук. - Краснодар, 1999, с.21.
56. Вестник Коммунистической Академии. - 1924. - № 8. - С.392.
57. А се vedeа: Ваксберг А.И. Царица доказательств. Вышинский и его жертвы. - Москва, 1992, с.98-114.
58. Артизов А.Н. Судьбы историков школы М.Н. Покровского (середина 1930-х годов) // Вопросы истории. - 1991. - №7. - С.37.

Prezentat la 16.04.2008